

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

Implemented by:

EUROPEAN AGENCY
for Special Needs and Inclusive Education

Funded by
Structural Reform Support
Programme of the European Union

WSPARCIE PODNOSZENIA JAKOŚCI EDUKACJI WŁĄCZAJĄCEJ W POLSCE

**Rekomendacje
i
działania priorytetowe**

WSTĘP

Ministerstwo Edukacji Narodowej (MEN) Rzeczypospolitej Polskiej podjęło działania na rzecz poprawy jakości edukacji włączającej na poziomie krajowym. Od 2010 r. wprowadzano zmiany w przepisach i doprecyzowywano ramy organizacyjne edukacji włączającej, jednak działania te nie doprowadziły do zmian systemowych. Obecnie podejmowane są różne inicjatywy mające na celu wsparcie opracowania nowych przepisów w zakresie edukacji włączającej, które mają wejść w życie w 2020 r. i kolejnych latach.

Aby zniwelować rozdźwięk pomiędzy polityką a praktyką edukacyjną w Polsce, MEN zwrócił się o pomoc do Służby Wspierania Reform Strukturalnych Komisji Europejskiej. Służba Wspierania Reform Strukturalnych wyraziła zgodę na sfinansowanie działania i jego realizację we współpracy z wyspecjalizowanym partnerem - Europejskiej Agencji do spraw Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej (Agencji). Celem działania było wsparcie w prowadzeniu analizie mocnych stron i obszarów rozwoju obecnych ram polityki na rzecz edukacji włączającej.

Niniejszy krótki dokument przedstawia rekomendacje, które zostały opracowane z myślą o wykorzystaniu ich w realizacji określonych przez MEN priorytetów krajowych dotyczących poprawy jakości edukacji włączającej w Polsce. Przygotowując niniejsze rekomendacje uwzględniono wszystkie informacje zebrane w procesie konsultacji oraz informacje zwrotne od zainteresowanych środowisk reprezentujących cały system edukacji. Więcej szczegółowych informacji na temat tych działań znajduje się w Raporcie Końcowym z realizacji projektu.

Przedstawiono 16 rekomendacji, które mają na celu wsparcie opracowania nowego prawa i ram polityki edukacyjnej w Polsce. Przedstawiają one *obecne* obszary priorytetowe polityki i powinny być postrzegane jako kluczowe dla podniesienia jakości edukacji włączającej w perspektywie krótko- i średnioterminowej.

Rekomendacje mogą zostać wykorzystane jako strategie, które bazują na mocnych stronach i stanowią odpowiedź na zidentyfikowane wyzwania. Dotyczą one:

- *Przepisów prawa i polityki w zakresie edukacji włączającej;*
- *Sześciu kluczowych struktur i procesów operacyjnych w systemie edukacji włączającej:*
 - Budowania potencjału systemu
 - Zarządzania i finansowania
 - Monitorowania, zapewniania jakości i odpowiedzialności
 - Kształcenia i doskonalenia zawodowego kadr
 - Warunków uczenia się i nauczania
 - Ciągłości wsparcia.

Wszystkie rekomendacje są wzajemnie powiązane i uzupełniają się.

Oznacza to, że:

- Uczniowie z niepełnosprawnościami mają prawo uczyć się w szkołach ogólnodostępnych, dzięki czemu mają dostęp do pełnego programu nauczania wraz z grupą rówieśniczą. Są nauczani przez dobrze wykwalifikowany personel i mają dostęp do niezbędnych zasobów umożliwiających im skuteczną naukę i jak najszersze uczestnictwo w dodatkowych zajęciach.
- Skoncentrowanie monitorowania na zapewnieniu równego traktowania i wykrywaniu przypadków dyskryminacji (niezapewnienia dostosowań), jak również przyczyn rozbieżności pomiędzy możliwościami a osiągnięciami uczniów z niepełnosprawnościami lub innych grup osób uczących się zagrożonych wykluczeniem.

Struktury operacyjne i procesy w ramach edukacji włączającej

System edukacji włączającej w Polsce musi kierować się **zasadami równego traktowania, skuteczności i efektywności oraz podnoszenia poziomu osiągnięć wszystkich środowisk związanych z tym systemem**. Sześć struktur i procesów operacyjnych, zidentyfikowanych w ramach szerszych prac Agencji, zostało potwierdzonych podczas prac analitycznych prowadzonych w projekcie jako mających zastosowanie w całym systemie edukacji w Polsce, od wychowania przedszkolnego do ukończenia szkoły ponadpodstawowej.

Budowanie potencjału systemu

Rekomendacja 3

Polityka edukacyjna w Polsce musi gwarantować, że **wizja i cele edukacji włączającej są jasno wyrażone i rozumiane** przez zainteresowane środowiska na szczeblu krajowym, regionalnym, lokalnym i szkolnym, a także ogół społeczeństwa.

Oznacza to:

- Zaangażowanie w szeroko zakrojoną współpracę mającą na celu wypracowanie wspólnego rozumienia zasad i wartości leżących u podstaw edukacji włączającej.

Rekomendacja 4

Polityka edukacyjna powinna nakreślać **nową rolę szkół specjalnych i innych placówek specjalistycznych**, w ramach której udostępniają one wszystkim placówkom ogólnodostępnym wiedzę fachową i specjalistyczne zasoby, zwiększając kompetencje kadry kierowniczej i całego personelu w zakresie rozumienia i wspierania osób uczących się o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych.

Oznacza to, że:

- Rozwijanie roli szkół specjalnych jako centrów wsparcia placówek ogólnodostępnych. Takie centra zasobów powinny stanowić wsparcie bazę dla multidyscyplinarnych zespołów udzielających wsparcia na poziomie lokalnym, zapewniając równy dostęp do usług w całym kraju.

- Rola poradni psychologiczno-pedagogicznych powinna bardziej koncentrować się na zwiększaniu potencjału wszystkich szkół. Personel poradni powinien realizować działania diagnostyczne w szkole, udzielając porad nauczycielom i zespołom szkolnym, jak również zapewniać wsparcie uczniom i ich rodzinom.

Zarządzanie i finansowanie

Rekomendacja 5

Polityka edukacyjna w Polsce musi określać role i zakres obowiązków osób odpowiedzialnych za podejmowanie decyzji i nauczycieli na wszystkich poziomach systemu i we wszystkich sektorach zaangażowanych w system edukacji oraz zapewniać, aby **każdy przyjmuje odpowiedzialność za osiągnięcia WSZYSTKICH osób uczących się.**

Oznacza to:

- Uzgodnienie ról i zakresu obowiązków pracowników ministerstw/departamentów na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym w taki sposób, aby zapewnić współodpowiedzialność za osoby uczące się potrzebujące szczególnego wsparcia/zagrożone trudnościami edukacyjnymi, a także synergię podejmowanych działań poprzez współpracę.
- Zwiększenie autonomii kierownictwa szkół, aby umożliwić im: zatrudnianie odpowiednich kadr, zarządzanie zasobami, organizowanie wsparcia edukacyjnego w szkole w bardziej elastyczny sposób, zapewnianie szkoleń dla pracowników oraz, w razie potrzeby, dostępu do zewnętrznego wsparcia ze strony służby zdrowia, opieki społecznej, organizacji pozarządowych itp.
- Określenie zobowiązań prawnych w zakresie udzielania wsparcia i alokacji zasobów, monitorowania i zbierania danych oraz wspólnego wykorzystywania informacji w celu ustalenia wywiązywania się poszczególnych podmiotów z przydzielonych zadań i wprowadzania usprawnień.

Rekomendacja 6

Polityka edukacyjna w Polsce musi opierać się na **mechanizmach finansowania, które wspierają rozwój wczesnej interwencji i profilaktyki**, a nie koncentrują się na strategiach finansowania i podejściach opartych na kompensowaniu trudności w szkołach ogólnodostępnych.

Oznacza to:

- Wprowadzenie modelu finansowania zapewniającego wszystkim osobom uczącym się, które tego potrzebują, możliwości zapewnienia wysokiej jakości wsparcia w procesie uczenia się. Model ten powinien zapewnić odejście od stosowania formalnych procedur identyfikacji potrzeb, gdzie głównym kryterium uzyskania dostępu do wsparcia jest „etykietowanie” uczniów. Nowe podejście powinno zapewniać odpowiednie finansowanie i zasoby umożliwiające wspieranie wszystkich osób uczących się na poziomie szkoły, aby usunąć bariery w uczeniu się i uczestnictwie.

- Zapewnienie środków finansowych, które mogą być wykorzystywane w elastyczny sposób przez zespoły zarządzające w szkołach do wdrażania strategii, które zapobiegają występowaniu problemów i umożliwiają nauczycielom natychmiastową interwencję po ich zidentyfikowaniu.
- Określenie mechanizmów finansowania skierowanych do osób uczących się, które wymagają bardziej złożonego i długoterminowego wsparcia.

Rekomendacja 7

Polityka edukacyjna w Polsce musi zapewniać **przejrzystość przydzielania i efektywnego wykorzystywania funduszy** (na wszystkich poziomach systemu) przeznaczonych na dodatkowe wsparcie, aby umożliwić wszystkim osobom uczącym się korzystanie z równego prawa do edukacji.

Oznacza to:

- Wdrażanie strategii monitorowania, które zapewnią, że środki finansowe są wykorzystywane na likwidowanie barier w uczeniu się i uczestnictwie, zwiększanie potencjału szkół poprzez rozwój kadr oraz wspieranie osób uczących się o bardziej złożonych potrzebach.
- Aktywne angażowanie personelu na szczeblu krajowym i lokalnym oraz na poziomie szkół w celu zapewnienia efektywnego wykorzystywania zasobów.

Monitorowanie, zapewnianie jakości i odpowiedzialność

Rekomendacja 8

Polityka Polski musi określać ramy zapewniania jakości i odpowiedzialności, które są w pełni zgodne z wizją i celami edukacji włączającej.

Oznacza to:

- Przegląd istniejących ram monitorowania jakości i odpowiedzialności pod kątem zgodności z wizją i celami edukacji włączającej.
- Współpracę z przedstawicielami różnych środowisk w celu wypracowania rozwiązań ograniczających zależności procesów zapewniania jakości i odpowiedzialności od kontroli zewnętrznej i wyników egzaminów zewnętrznych na rzecz doceniania pracy szkół z uczniami o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych.

Rekomendacja 9

Polityka edukacyjna w Polsce musi wspierać rozwijanie mechanizmów autoewaluacji opartych na wskaźnikach i standardach, które nakreślają wizję wysokiej jakości edukacji włączającej dla wszystkich osób uczących się.

Oznacza to:

- Uzgodnienie z zainteresowanymi środowiskami zakresu przeglądu polityki i praktyki edukacyjnej oraz określenie mocnych stron i wyzwań związanych ze strukturami/procesami zachodzącymi w szkołach i klasach szkolnych.

- Uzgodnienie z zainteresowanymi środowiskami zasad oceniania, które obejmują szerszy zakres uczenia się i mierzą postępy w nauce wszystkich uczniów, w tym uczniów z niepełnosprawnościami, którzy nie mogą przystępować do formalnych egzaminów.

Kształcenie i doskonalenie zawodowe nauczycieli

Rekomendacja 10

Polityka edukacyjna w Polsce musi **zapewnić odpowiedni status nauczycieli i kadry kierowniczej szkół** oraz dostarczać zachęt, które sprawią, że kandydaci o najwyższych predyspozycjach, odpowiednio przygotowani, będą chcieli pracować w zawodzie i nie będą z niego odchodzić.

Rekomendacja 11

Polityka edukacyjna w Polsce musi zapewniać **spójność kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli z wizją** wysokiej jakości edukacji włączającej w praktyce.

Oznacza to:

- Koordynację prac z udziałem kluczowych zainteresowanych stron w celu opracowania ram określających niezbędne wartości, postawy i kompetencje, począwszy od początkowego kształcenia nauczycieli do możliwości dalszego rozwoju zawodowego, które są w pełni zgodne z wizją edukacji włączającej.
- Współpraca ze wszystkimi kluczowymi zainteresowanymi stronami w celu zapewnienia skutecznego wdrożenia uzgodnionych ram wartości, postaw i kompetencji niezbędnych w edukacji włączającej we wszystkich możliwościach kształcenia nauczycieli i doskonalenia zawodowego w całym kraju.
- Zapewnienie ścieżek kształcenia specjalistów pracujących z osobami uczącymi się z rzadko występującymi niepełnosprawnościami (np. bardzo złożonymi niepełnosprawnościami w zakresie uczenia się, , niepełnosprawnością wzroku, słuchu, niepełnosprawnościami sprzężonymi itp.).

Warunki uczenia się i nauczania

Rekomendacja 12

Polityka edukacyjna w Polsce musi wspierać **współpracę i pracę zespołową** (profesjonalne społeczności uczące się) w szkołach w celu **opracowania opartych na faktach i danych, innowacyjnych podejść do uczenia się**, nauczania i oceniania ukierunkowanych na zwiększanie osiągnięć wszystkich uczniów.

Oznacza to:

- Udzielanie wskazówek i wspieranie nauczycieli w rozwijaniu kompetencji w zakresie oceniania kształtującego (oceny na rzecz uczenia się) i oceniania sumatywnego. Wiąże się to ze zdefiniowaniem ich różnych celów i funkcji oraz wykazaniem, w jaki sposób można wykorzystać te dwa rodzaje oceny, aby spersonalizować proces uczenia się i podnieść poziom osiągnięć uczniów.

- Wykorzystanie wyników badań naukowych do celów opracowania innowacyjnych podejść do uczenia się i nauczania, aby wspierać uczestnictwo i zaangażowanie wszystkich uczących się osób.

Rekomendacja 13

Polityka edukacyjna w Polsce powinna wspierać **opracowanie zasad oceniania włączającego**, które umożliwią odnotowywanie postępów **WSZYSTKICH** uczących się osób.

Oznacza to:

- Określenie odpowiednich sposobów/poziomów odniesienia (ocenie przez nauczyciela/testy) wykorzystywanych na wszystkich etapach edukacyjnych, jako informacji o nauczaniu i uczeniu się w kluczowych obszarach podstawy programowej.
- Opracowanie we współpracy z zainteresowanymi stronami ram oceniania, które wartościują szersze spektrum uczenia się i mierzą postępy uczniów, w tym uczniów niepełnosprawnych, którzy nie mają dostępu do formalnych egzaminów..
- Opracowanie procedur wstępnej identyfikacji potrzeb, które powiązane są z szerszym kontekstem procesu uczenia się i zasad oceniania, by bezpośrednio wspierać pracę nauczycieli.

Rekomendacja 14

Polityka edukacyjna w Polsce musi określać strategie mające na celu **zwiększenie znaczenia głosu uczniów** (zgodnie z art. 12 Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka) i ich rodziny.

Oznacza to:

- -Zidentyfikowanie sposobów poszerzania konsultacji z uczniami/rodzinami w szkole oraz w szerszym systemie podejmowania decyzji dotyczących proponowanych zmian, które ich dotyczą.

Ciągłość wsparcia

Rekomendacja 15

Polityka edukacyjna w Polsce musi zapewniać **elastyczność realizacji podstawy programowej poprzez umożliwienie realizowania spersonalizowanych programów** nauczania w szkołach w celu zaspokojenia szeroko rozumianych potrzeb każdego ucznia.

Oznacza to:

- Opracowanie wspólnej podstawy programowej, która stanowi ramę umożliwiającą nauczycielom planowanie działań i efektów kształcenia, które pozwolą wszystkim uczniom robić postępy w zakresie przedmiotów i obszarów nauczania.
- Zapewnienie możliwości dodatkowych godzin do wykorzystania przez szkoły, bez konieczności uruchamiania formalnych procedur, na działania wspierające wszystkich uczniów i odpowiadające na identyfikowane wyzwania oraz potrzeby lokalnej społeczności.

- Zapewnienie realizacji programów profilaktycznych dla uczniów, dotyczących zagadnień takich jak na przykład zdrowie psychiczne, dobrostan i rozwój osobisty oraz społeczne uczenie się itp.

Rekomendacja 16

Polityka edukacyjna w Polsce musi **wspierać wszystkie podmioty w szkole w rozwijaniu kompetencji** w zakresie identyfikowania barier w uczeniu się i uczestnictwie oraz **zapewniania wsparcia i strategii wczesnej interwencji** w pokonywaniu tych barier.

Polityka edukacyjna w Polsce musi **wspierać wszystkie środowiska związane ze szkołą w rozwijaniu kompetencji** w zakresie identyfikacji barier w uczeniu się i uczestnictwie oraz **zapewniania wsparcia i realizacji strategii opartych na wczesnej interwencji** w celu likwidowania barier.

Oznacza to:

- Zwiększanie współpracy w szkołach i pomiędzy szkołami w celu wymiany praktyk opartych na faktach i danych.
- Wykorzystywanie wielospecjalistycznej wiedzy i doświadczeń (np. psychologów, poradni psychologiczno-pedagogicznych, szkół i ośrodków specjalnych/centrów zasobów) w celu wspierania kadry szkół i osób uczących się oraz dzielenia się strategiami identyfikowania i promowania praktyki w zakresie edukacji włączającej.

DZIAŁANIA PRIORYTETOWE

Na podstawie powyższych 16 rekomendacji dotyczących przepisów prawa i polityki edukacyjnej określono cztery działania priorytetowe, które uznano za niezbędne do celów wsparcia wstępnych etapów wdrażania rekomendacji do rozwijania bardziej włączającego systemu edukacji w Polsce. Te powiązane ze sobą i wzajemnie uzupełniające się działania priorytetowe uważa się za pierwsze kroki, jakie należałoby podjąć. Stanowią one *najistotniejsze czynniki*, które mogą mieć największy wpływ na promowanie zmian legislacyjnych i polityki edukacyjnej wspierającej podnoszenia jakości edukacji włączającej w Polsce w perspektywie długoterminowej.

Działanie priorytetowe 1

MEN powinien opracować i wdrożyć kampanię mającą na celu zwiększenie świadomości wszystkich zainteresowanych stron co do potrzeby zmiany sposobu myślenia o potrzebach edukacyjnych wszystkich uczniów. Zmiana ta oznacza przejście od modelu medycznego, skoncentrowanego na deficytach niektórych uczniów, do modelu opartego na prawach, który koncentruje się na wysokiej jakości nauczania i uczenia się wszystkich uczniów.

Działanie priorytetowe 2

MEEN musi uzgodnić z zainteresowanymi środowiskami, jak ma wyglądać w praktyce edukacja o wysokiej jakości. Prace te powinny obejmować:

- dojdzie do wspólnego rozumienia kluczowych pojęć, takich jak włączenie, równe traktowanie, indywidualizacja a personalizacja itp.;
- zebranie przykładów i informacji, które można wykorzystać do określenia standardów i wskaźników służących do identyfikowania i rozwijania praktyk włączających.

Działanie priorytetowe 3

MEN powinien stworzyć bazy wiedzy dotyczącej praktyki włączającej, które identyfikuje:

- skuteczne formy wsparcia/dostosowań dla osób uczących się z niepełnosprawnościami, jak również innych osób uczących się zagrożonych tym, że ich osiągnięcia w nauce będą poniżej ich możliwości;
- strategie pedagogiczne, które mogą przyczynić się do poprawy osiągnięć wszystkich osób uczących się;
- zasoby oparte na faktach i danych, które zespoły szkolne mogą wykorzystywać w swojej pracy;
- skuteczne formy doskonalenia zawodowego kadry dydaktycznej.

Działanie priorytetowe 4

MEN musi systematycznie planować i realizować serie projektów pilotażowych, które zostaną poddane ewaluacji w celu zapewnienia informacji niezbędnych do poszerzenia

zakresu stosowania nowych rozwiązań i wdrażania ich na poziomie systemu w perspektywie długoterminowej. Określone priorytety projektów pilotażowych obejmują:

- współpracę pomiędzy ministerstwami a władzami regionalnymi i lokalnymi w celu opracowania nowych modeli finansowania/zapewniania elastycznych zasobów do wykorzystania w edukacji włączającej;
- rozwijanie pełnienia przez szkoły specjalne roli centrów zasobów dla szkół ogólnodostępnych;
- wykorzystanie klas integracyjnych jako bazy do rozwijania włączania na poziomie szkoły;
- wspieranie szkół ogólnodostępnych realizujących innowacyjne praktyki włączające w tym, by mogły służyć za wzór lub model praktyki włączającej dla innych szkół.

Wymienione działania priorytetowe będą istotne dla prac, które zostaną podjęte w ramach drugiego etapu projektu pn. Wspierania podnoszenia jakości edukacji włączającej w Polsce. Działania priorytetowe są zasadniczym prekursorem procesu przygotowywania nowego prawodawstwa dotyczącego edukacji włączającej w 2019 r., które w pełni uwzględni rekomendacje przedstawione w niniejszym raporcie.

**Edukacja uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi -
zestawienie bibliograficzne 2000-2018**

- Bartóg K. (2008). Wspomaganie rozwoju dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim w różnych formach edukacji wczesnoszkolnej. Rzeszów: Wydawnictwo URz.
- Domagała-Zyśk E. (red.) (2012). *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w środowisku rówieśniczym*. Lublin: Wydawnictwo KUL, ss. 194.
- Domagała-Zyśk E., Karpińska-Szaj K. (2011). *Uczeń z wadą słuchu w szkole ogólnodostępnej. Podstawy metodyki nauczania języków obcych*. Kraków: Impuls, ss. 92.
- Dryżałowska G. (2015). Integracja edukacyjna a społeczna. Satysfakcja z życia osób niedosłyszących. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Gajdzica Z (2013). Kategorie sukcesów w opiniach nauczycieli klas integracyjnych jako przyczynek do poszukiwania koncepcji edukacji integracyjnej. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Głodkowska J. (red.) (2011). *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne metodyczne*. Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Grzyb B. (2013). Uwarunkowania związane z przenoszeniem uczniów niepełnosprawnych ze szkół integracyjnych do specjalnych. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls".
- Guza A., Krzyżyk D. (red.) (2012). *Praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych. T. 1 / pod r.* - Kielce : Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, 2012
- Guza A., Niesporek-Szamburska B. (2013) *Praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych. T. 2.* - Kielce: Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP.
- Janiszewska-Nieścioruk Z. (2010). *Uczeń o specjalnych potrzebach w przestrzeni współczesnego systemu edukacji*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Leśniewska K., Puchała E. (2011). *Moje dziecko w przedszkolu i szkole: poradnik dla rodziców uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.* - Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej.
- Lipińska-Lokś (2011). *Zmiany stosunków między dziećmi pełnosprawnymi i dziećmi z niepełnosprawnością w klasach integracyjnych*. Zielona Góra: Wydawnictwo UZ.